Original scientific paper

Jung Károly

A TÖRÖKBECSEI KOMPLEX AMULETT

EGY NÉPRAJZI LELET LEÍRÁSA ÉS ÉRTELMEZÉSE

A közép-bánáti Törökbecsén folyó néphitfeltáró gyűjtéseink során, 1982 őszén, az egyik adatközlőtől arról értesültünk[1], hogy van a szomszédságban valakinek a birtokában egy „valami", amelyet akkor szoktak használni, amikor „törvénybe mennek"; a tárgyat magukkal viszik, s akkor szerencséjük lesz a tárgyalás során. Az adatközlő ígéretet tett arra, hogy a kedvünkért megpróbálja majd kölcsönkérni, hogy láthassuk. Erre akkor nem került sor, hanem csak másfél esztendő múlva, amikor újra ott jártunk, 1984 júniusában. Adatközlőnk — a beszélgetést megszakítva — eltávozott, majd rövidesen a tárggyal a kezében érkezett vissza. Tenyerébe illő kopott rongykötegnek látszott, amelyben — külső tapogatás alapján — papirost, valamint egy kemény tárgyat lehetett érezni. Érdeklődésünket látva, az adatközlő végül is hozzájárult ahhoz, hogy kibontsuk és tartalmát megtekintsük.

A kopott és ragtapasszal többszörösen megragasztott külső rongyburkolatban valóban papírt találtunk, mégpedig egy fél ívnyi terjedelmű, nyolcadrét formájú ponyvanyomtatványt, a *Tóbiás áldása* címűt, valamint egy külön, fehér anyaggal bélelt kopott, bordó selyemzacskóban kis méretű *faragott fakeresztet,* rajta belevésett betűcsoportokkal. A tárgyegyüttes minden összetevője — beleértve a ponyvanyomtatványt is — igen kopottnak, elnyűttnek látszott, bizonyára a hosszú használattól. A ponyvanyomtatványt cellux (cellotape) szalaggal többszörösen megragasztották, a hajtogatás élein így is szinte olvashatatlanná vált a nyomtatott szöveg. Az adatközlő végül beleegyezett abba, hogy a „valamit" magunkkal vigyük, a szöveg leírása és a tárgyegyüttes lefényképezése céljából, arra azonban nem is gondolhattunk, hogy megszerezzük. Pedig, mint majd az alább következő értelmezésből kitűnik, mindenképpen múzeumban lenne a helye. A megszabott határidőre a tárgyegyüttest vissza is juttattuk az adatközlőnek, előtte azonban egészében is és az egyes tárgyakat is fényképesen dokumentáltuk, a ponyvanyomtatványt fénymásoltuk, a szöveget pedig betűhíven leírtuk. Az erős kopás és rongyolódás miatt a szöveg néhány helyen nem rekonstruálható teljes egészében. A gyűjtés során az

adatközlő szalagra mondta mindazt, amit a tárgyegyüttesről tudott, valamint azt is, amit felhasználásáról tudott.

Mivel a tárgyegyüttes dokumentálása megtörtént, lehetőség nyílott arra, hogy elvégezzük elemzését, majd eredményeinket közzétegyük.[2] Úgy véljük, hogy igen ritka *komplex amulett*ről van szó, amelynek analógiáit nem ismerjük; nem ismerünk ugyanis olyan közlést az irodalomban, amely egyazon tárgyegyüttes keretében három különböző hiedelemkör tárgyi megjelenítését együtt prezentálná és elemezné. Mint látni fogjuk, a törökbecsei amulett azért is érdekes és ritka, mert alapjában véve két kultúra népi hiedelemvilágának tárgyi manifesztációit kapcsolja egybe; az egyik tárgy (a ponyvanyomtatvány) a magyar népi hiedelemvilág és a jámbor népi vallásosság összefonódásának igen kései — föltehetően századfordulós —, de mindenképpen európai indíttatású nyomdai lecsapódása; a tárgyegyüttes külső burka (a halott állfelkötő kendője) a maga hiedelmi konnotációjával jól ismert a magyar népi hiedelemvilágban, de ugyanúgy a délszlávok körében is, s végül az említett, fából faragott feliratos kereszt — eddigi ismereteink szerint — a pravoszláv kolostorok körül kialakult jámbor népi vallásosság egyházilag támogatott tárgyi megjelenítése.

Az adatközlő ismeretei a tárgyegyüttesről

A feltett kérdésre az adatközlő elmondta, hogy a tárgyat kb. 1978-ban használták legutóbb, amikor valaki bírósági tárgyalásra kapott idézést. Nem volt soknak tudomása róla, rokonok, ismerősök kaphatták csak kölcsön a tulajdonostól. (A tulajdonos kilétére nem derült fény. Nem is nagyon igyekeztünk megtudni, mert attól tartottunk, hogy akkor esetleg akadályok merülnek majd fel a dokumentálással kapcsolatban. Elképzelhető azonban, hogy hamarosan újra kísérletet teszünk a valódi tulajdonos kilétének megállapítására.) Az adatközlő nyomatékosan kijelentette, hogy ő sohasem használta, mert neki nem is volt rá szüksége. A vele folytatott többszöri beszélgetés, valamint életútjának ismeretében ez a kijelentés bizonyos fenntartással kezelendő; annak ellenére, hogy hitt a tárgyegyüttes erejében és hatásában, bizonyára fenntartott egy bizonyos distanciát saját személye és az érdeklődő néprajzkutató között. E kérdés eldöntése egyébként nem alapvető az amulett leírása és értelmezése szempontjából. A legfontosabb adatok az adatközlő elmondásában az alábbiak:

„Hát, akitű kaptam, aszmondta, hogy ez, az édösanyja mosott a katonákra a tizennégyes háború alatt. Második világháború alatt.[3] És egy katonagúnyának a zsebibe, nem tudták, hogy kié az a gúnya, abba a zsebbe tanáták. Ezt a valamit. És azt mondja, hogy, hogy mijen levél van benne, nem tudja, de állítólag Krisztus körösztyirű van egy darab benne. Ebbe. Mög a halottnak az álla, amive fő vót kötve, az a ruha van ebbe beletéve. És ha törvénybe möntek, állítólag — én nem vótam törvénybe — de azt mondják, hogyha belsőzsebbe tötte, és a szivihöz szorította, hogy csak akkor bírjon mögszólalni, ha az a halott mögszólal, akinek evve vót

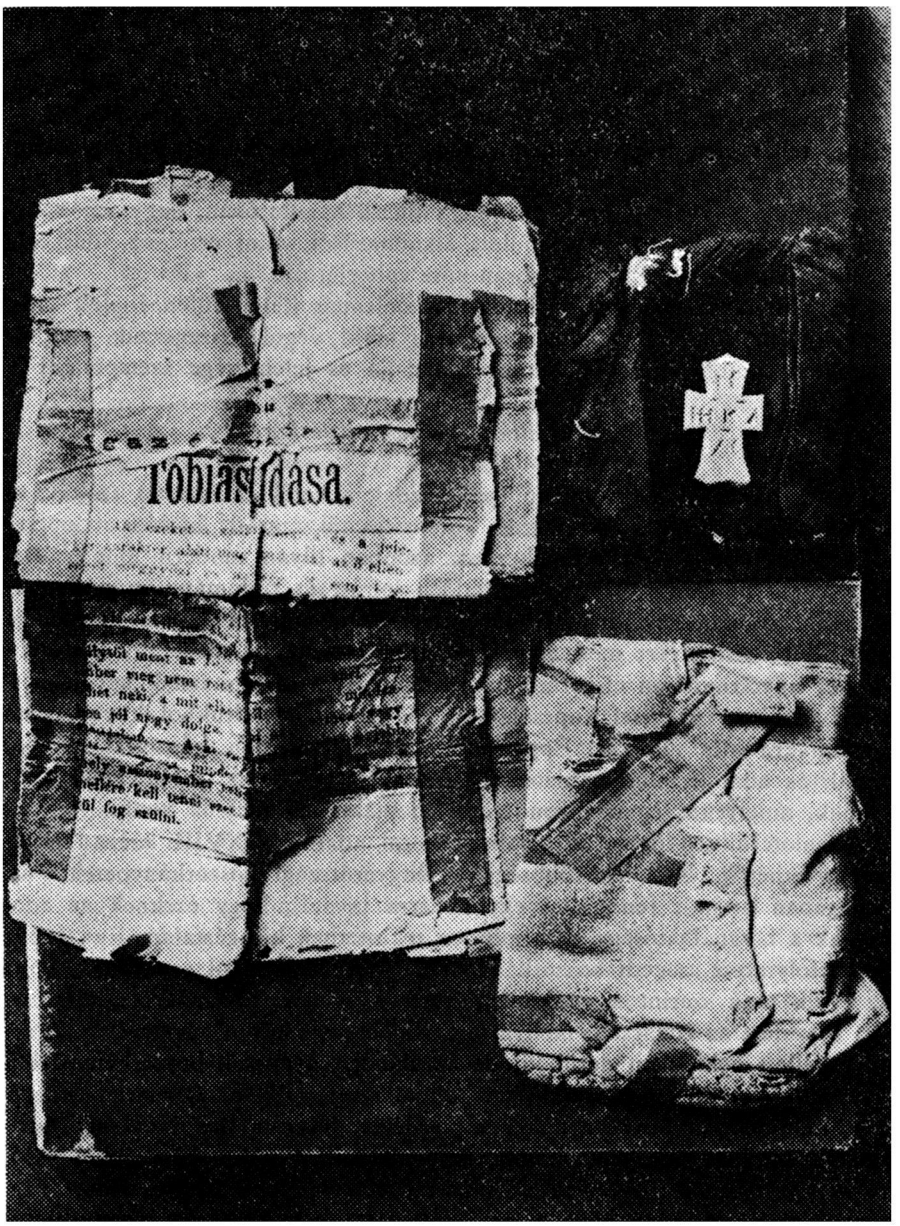

az álla főkötve. És azt mondják róla, hogy hasznos vót még eddig! Hogy az ellenfele ehallgatott! De tögyük fő, akit tudok, hogy vót, annak igaza vót. De vitte magáva, de nagyon mög vót lepődve, és amikó eszibe jutott, hogy ott van nála, odaszorította magáhon, amaz csak dadogott."

A későbbi beszélgetés során az adatközlő megerősítette, hogy a tárgyegyüttes ereje „a körösztben, a szent levélben és a halott kendőjében"

van. A ponyvanyomtatvánnyal és a kis fakereszttel kapcsolatban az elmondottakon kívül egyéb értesüléssel nem tudott szolgálni. A föntebb idézett szó szerinti elmondása fontos adatokat tartalmaz, amelyek arra utalnak, hogy az amulett szerepe és használatának értelmezése még élő hagyomány, tehát nem lehet szó arról, hogy valamiféle elhomályosult hiedelmi hátterű tárgyat őriznek és alkalmaznak szigorúan meghatározott funkcióban. Ezek a tények is azt a gyanút kelthetik a kutatóban, hogy valószínűleg gyakrabban kerül(t) az amulett alkalmazásra, mint erről az adatközlő tud vagy amit a beszélgetések során kész volt elárulni.

Az alábbiakban a tárgyegyüttes alkotóelemeit külön-külön fogjuk megvizsgálni az irodalmi adatok fényében, majd végül összegezzük észrevételeinket a tárgy egésze valamint funkciója és jelentősége szempontjából.

A halott állkendőjének kérdésköre

A magyar néphagyományban igen gazdag a halál és temetés szokás- és hiedelemköre. K. Kovács László befejezetlenül maradt hóstáti monográfiáját[4] leszámítva nem rendelkezünk azonban olyan modern monográfiával, amely minden részletre kiterjedően leírást és tudománytörténeti-szakirodalmi áttekintést adna. Ebből következik, hogy a halott állkendője kérdésköre sem nyert még alaposabb áttekintést és elemzést. A könyvekben és folyóiratokban elszórtan található leírások tartalmaznak ugyan adatokat ezzel a kérdéssel kapcsolatban, de parciális voltukból következően analógiákra alig utalnak. Éppen ezért az alábbiakban felsorolandó analógiák és adatok minden bizonnyal csak részét képezik a lehetséges adatoknak, amelyeket egyszer rendszeres vizsgálat alá kellene vonni.

A halott állkendőjével kapcsolatos korai adatok a XVIII. század elejétől követhetők. Ezeknek többsége a magyarországi boszorkányperek irat anyagában maradt fenn, ami egyben arra is utal, hogy ezeknek az adatoknak a használhatósága nem minden tekintetben kifogástalan. Egy 1731-ben lefolytatott szegedi boszorkánypörből mindössze arról értesülünk, hogy az egyik tanú szerint a vádlott „felvette kezibe az megholt gyermek testét, s azalatt az ruhácska, mellyel az álla fel volt kötve, elveszett."[5] Hogy mire kellett neki, nem derül ki, de az alábbi, ugyancsak boszorkánypörből származó adatok alapján valószínűsíthető. Egy 1754-es Csongrád megyei boszorkánypörben a vádlott arra a kérdésre, hogy mi az a vékony ruha, amelyet az inge kötőjéhez kötött, ezt válaszolta: „azon ruha abból való, a kivel a meg holt gyermeknek álla föl vólt kötve."[6] Magyarázatot nem kapunk rá, de az a tény, hogy a per alatt látta nála a bíróság, következtetni enged szerepére. Ugyanebben a periratban szó van „hólt ember ruhájáról" is, amelyet csizmában szoktak hordani, s akkor „a Törvény nem szolgál rá" a viselőjére.[7] Vácott jegyezték fel egy 1745-ös boszorkánypörben, hogy amikor a perbefogott asszonyt be akarták vinni a tömlöcbe, a lánya „kérte az Fatenst, hogy azon ruhácskát, a kivel meg holt kis gyermekének az állát fel kötötték, és az ágya fölött egy kis lyukban vagyon, adná oda".[8] 1747-ben sírgyalázókat fogtak perbe, akik többek között a halott állken-

dőjét is kivették a sírból. Tettüknek olyan magyarázatát adták, ami bizonyos tekintetben eltér a később ismertetendő általános hiedelemtől. Ezt olvassuk: „és amivel az állo fö vólt kötve, s adigh meny országban nem mehet a lélek mígnem föl nem odgyák."[9] S végül ugyanebből a korból érdemes idézni Túrkeve város legrégibb jegyzőkönyvéből, mert itt a halott állkendőjének szerepét is megleljük: „J. Tóth Jánosné asszonyom abban sok ízben igyekezett benne, hogy halottak álla kötőjét elvégye, kérte is, sőt tartotta is, amelynek ollyan hasznát tudja, hogyha olyatén ruha volna a causáns embernél, senki törvényt nem tudna reá tenni, sőt, ha rabságban volna is, kiszabadulna és ha a pincérül bort viszen az ember pénzen, mégis mindenkor egy-egy pénze maradna."[10]

Mivel az idézett túrkevei jegyzőkönyv nem csupán a tényt rögzíti, hanem a vádlott magyarázatát is, szinte biztosnak vehető, hogy az azonos korból származó (s ugyancsak boszorkányperekben szereplő) hasonló, de magyarázat nélküli adatok is voltaképpen ugyanazt a magyarázatot nyerhették volna, ha a kihallgatás során jobban rákérdeztek volna az inkvizítorok. Minden valószínűség szerint félrevezetésnek szánta a vádlott azt az adatot, hogy a halott lelke nem szállhatott addig a mennyországba, míg az állkendőt el nem távolították arcáról. Illetve: annyi igazság lehetett benne, hogy ez a hiedelem létezett (napjaink gyűjtései is kimutatták), de a halottat nem temették el oly módon, hogy a kendőt arcán hagyták volna.[11] Az viszont elképzelhető, hogy a sírgyalázók a halott állkendőjét a koporsóból vették ki, ahová általában tették a hozzátartozók, ha nem akarták, hogy illetéktelenek kezébe kerüljön.[12] Temetés — vagy a koporsó lezárása — előtt a kendőt mindig eltávolították a halott arcáról. Miként a túrkevei adat bizonyítja, a perbefogott „boszorkányok" — általában falusi vajákosok, gyógyító asszonyok, babonás praktikák tudói — tisztában voltak a halott állkendőjének szerepével, illetve ma már úgy mondanánk: a hozzá tapadó hiedelmi konnotációval, ezért tettek meg mindent, hogy megkaparintsák. Az a tény, hogy az egyik vádlott a kihallgatás alatt is a ruhájához kötve viselte, illetve az, hogy egy másik tömlöcbe menése előtt akarta a lányával megszereztetni,[13] azt bizonyítja, hogy a szerencsétlen asszonyok valóban hittek a halott állkendőjének mágikus erejében. A halott állkendőjének a túrkevei leírásban emlegetett további funkciója ebben a pillanatban számunkra nem lényeges.

Idézhetők azonban adatok századunkból is, ami bizonyíthatja, hogy a halott állkendőjével kapcsolatos hiedelmek tovább élnek. Az ismertetendő magyar adatok azonban — érdekes módon — nem mindig konkrét hiedelmeket kapcsolnak az állkendőhöz, hanem általános démon- és boszorkányűző szerepét hangsúlyozzák. K. Kovács László adatai szerint Erdélyben általában az istállóban szokták felakasztani, „hogy a jószágnak ne ártsanak a gonoszok".[14] Hasonló adatokról számol be Kiss Géza is ormánysági monográfiájában.[15] K. Kovács idéz egy kb. a múlt század nyolcvanas éveire datálható adatot, amely hasonló helyzetet ír le, mint a fentebb idézett boszorkányperek: „Beszélik a vasváriak, hogy ezelőtt vagy hatvan évvel Horváth Ferenc ravatalánál megjelent a sógora, aki boszor-

kányos ember hírében állott, és egy óvatlan pillanatban leoldotta a halott állkendőjét és éppen zsebre akarta dugni, amikor észrevették: »nagyon meggyalázták érte«."[16]

Luby Margit is gyűjtött és publikált adatokat a halott állkendőjének felhasználásával kapcsolatban. Ezek közül kettő a népi gyógyászat illetve állatgyógyászat körébe tartozik: „Gyereknek gilisztafrász ellen halott állkendőjéből egy darabkát parázsra kell tenni, az ajtó külső szemöldökfájából egy keveset hozzáfaragni, s ezzel a gyereket körülfüstölni."[17] Továbbá: „Aki gondos, gondol rá, hogy senki el ne lopja, mert a halott állkendője igen alkalmas orvosszer rontások elleni gyógyítások keretében. Tudálékos asszony igyekezik is erre egyszer-egyszer szert tenni, különösen, ha akasztott ember állkendőjét kaparinthatja meg. Fecskénének Hetében évekig megvolt szegény Uray Miklós állkendője, s annak füstjével kúrálta — igen eredményesen — a megrontott teheneket.[18] Harmadik adata pedig a halott állkendőjének szerelmi mágiával kapcsolatos szerepéről számol be: „Aki a fiától el akar rontani egy lányt, az ellopja egy halottnak az állkendőjét, azt elégeti, hamuját pogácsába süti, s mielőtt a fiúval megetetné, keresztet vet a pogácsára."[19]

A magunk gombosi népszokás-monográfiájában az adatközlők már csupán arra emlékeztek, „hogy a halott állának fölkötésére használt fejkendőt régen rontási célokra föl szokták használni".[20] Ennél közelebbi funkcióról nem számoltak be.

K. Kovács László utal arra, hogy a halott állának felkötése általános a magyarságnál és a szomszédos népeknél is, de ezzel kapcsolatban konkrét adatokra nem hivatkozik. Úgy véli, éppen a szokás általánosságából következik, hogy a gyűjtések során erre nemigen térnek ki a kutatók.[21] Ebben a tanulmányban alkalmunk nyílik délszláv összehasonlító adatokat idézni, amelyek K. Kovács Lászlót igazolják, s alapjában véve ugyanolyan archaikusak, mint a XVIII. századi magyar boszorkányperek adatai. A délszláv folklorisztikában a rendelkezésre álló anyagot Tihomir Đorđević összegezte, sajnos, igen régen; tanulmánya, amelyben a vonatkozó anyag szerepel, először a harmincas évek végén jelent meg,[22] azóta nincs tudomásunk róla, hogy valaki összegezte volna ezeket az adatokat. Pedig bizonyára lenne mit.

Horvátországi, koprivnicai adatként idézi Đorđević az alábbiakat: „Ha bírósági perben valaki azt szeretné, hogy a döntés az ő javára szülessen meg, „jó, ha magával hordja azt a fehér kendőt, amellyel a halottnak állát felkötötték, hogy ne maradjon nyitva a szája. Ahogy nem beszélhetett az a halott, ugyanúgy nem beszélhetnek majd ellenfeleim sem, gondolja az, aki ilyen kendővel megy a bíróságra. A halott állkendőjét általában a koporsóba teszik, a halott lába mellé, tehát innen kell ellopni".[23] Samoborban ugyanilyen szerepben ismerik a halott állkendőjét, de ugyanakkor a pereskedőnek magával kell vinnie egy darabot az akasztott ember köteléből is.[24] Timočka krajinában a halott állkendőjének ugyanezt a szerepet tulajdonítják azzal, hogy a pereskedőnek az öve alatt kell tartania, ha bemegy a bíróság épületébe.[25]

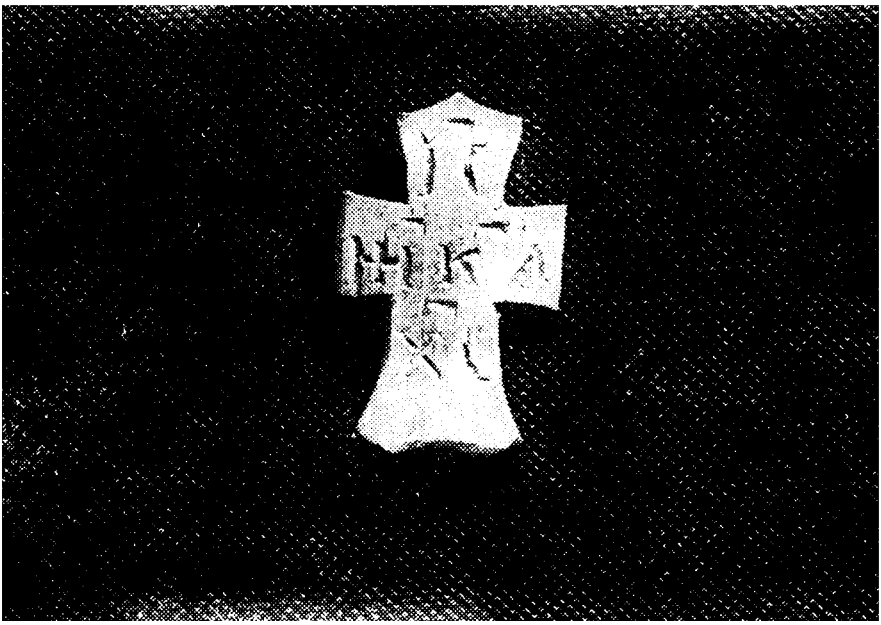

Nem érdektelen észrevennünk, hogy az akasztott ember holmijának felhasználása ebben a szerepben a magyar anyagban, a már emlegetett XVIII. századi boszorkányperekben adatolható.[26] Tihomir Đorđević a fentebb idézett adatok közül a legterjedelmesebbet, a koprivnicai horvát hiedelmet és szokást idézi a bűnüldözéssel kapcsolatos babonákat összefoglaló tanulmányában is.[27] Ebből nyilvánvaló, hogy a halott állkendőjének elsődleges szerepe délszláv területeken is éppen az, amit a magyar boszorkányperek sugallnak.

A délszláv folklóranyagot fölényesen ismerő Tihomir Đorđević figyelmét bizonyára elkerülte Nikola Begović 1887-ben megjelent adata, amely a halott állkendőjének szerepét ismerteti a szerelmi mágikus gyakorlatban. A kései magyar adatokhoz hasonlóan itt is már bizonyára utólag kialakult gyakorlatról lehet szó: „Vedd le a halottról az állfelkötő kendőt, nézz át rajta a legényre és mondd: »Hogyha ez a lélek visszajön, akkor fordulj el te is tőlem.« (Háromszor.) Csecsszopó gyerekről vedd le az állfelkötő kendőt, vidd magaddal a társaságba és mondd: »Úgy haljanak értem a legények, mint ez a gyerek az anyakebelért.« (Általában úgy tartják, hogy a gyerekek nehezen halnak meg.) Társaságban keresztülnéz a halott állkendőjén (titokban természetesen) és azt mondja: »A lányok mind szarkák, varjak, fekete vérrel vannak meghintve, csak én vagyok a sólyommadár: a legények mind sólyommadarak, mind reám várnak«."[28]

Az idézett magyar és délszláv adatok alapján megállapítható, hogy a törökbecsei komplex amulett egyik összetevője, a *halott állkendője* pontosan megőrizte napjainkig azt az elsődleges hiedelmi funkcióját, amelyet az adatok már a XVIII. században is neki tulajdonítottak. Mivel a jelek

szerint nemzetközileg elterjedt hiedelemről és mágikus gyakorlatról van szó, nem meglepő, hogy a koprivnicai adatban olvasható megokolás szinte szó szerint azonos azzal a megokolással, amelyet magunk is hallottunk adatközlőnktől Törökbecsén. A századforduló és a XX. század ismertetett magyar adatai ezzel szemben az univerzális démonűző, népi gyógyászati valamint szerelmi varázsló funkcióját bizonyítják, s ugyanerre utalnak Nikola Begović iménti horvátországi adatai is a XIX. század utolsó harmadából. A halott állkendője tehát, ahogy közeledünk a mához a magyar és a balkáni népi hiedelemvilágban, egyre inkább elveszteni látszik elsődleges funkcióját — hogy bírósági tárgyalások során szolgáljon szerencsehozó amulettül —, ehelyett (vagy ezzel párhuzamosan) köznapibb praktikák eszközévé válik. Mindez arra vall, hogy a halott állkendőjének kérdését nagyobb példaanyagon és egybevető módszerrel is meg kellene vizsgálni, mert a funkciómódosulásnak útját ily módon lehetne alaposabban dokumentálni és értelmezni.

A „Szent levél" kérdésköre

A törökbecsei komplex amulett második összetevője a *Tóbiás áldása* néven emlegetett mágikus erejű ponyvanyomtatvány. Teljes magyar szövegének közzétételéről nem tudunk, az irodalomban is kevesen szólnak róla. Magunk Bálint Sándor néhány megjegyzését ismerjük, s ezek egyike alapjában véve tömören összefoglalja jelentőségét: „Egyes áldásokat egyszerűen csak magánál kell az embernek hordania, hogy megvédelmezze minden testi lelki bajtól. Ilyenek a *Tóbiás áldása*, a *Hét mennyei szent zár*, *Jézus Krisztus levele* stb. Ezek az áldásszövegek természetesen sohasem szerepeltek a hivatalos egyházi gyakorlatban, legföljebb eltűrt hiedelmek lehettek. Mai alakjukban a vallásos mágia körébe kell őket vonnunk."[29] (A kiemelések Bálint Sándortól származnak.) Érdekes módon másutt szövegeket is idéz Bálint Sándor e három áldás közül kettőből, a Tóbiás áldásából azonban nem![30] Ebből arra lehet következtetni, hogy nem volt meg gyűjteményében a szöveg, esetleg nem tartotta érdemesnek közlését. Mint majd látni fogjuk, a Tóbiás áldása van olyan érdekes, hogy megérdemelte volna legalább a részleges közzétételt, ezért talán első következtetésünk látszik valószínűnek.

Magunk Gomboson folytatott népszokás- és népi hiedelemgyűjtéseink során találkoztunk először a Tóbiás áldásával. Az egyik adatközlőnknél érdeklődtünk ponyvanyomtatványok iránt, s valamelyik imakönyvből került elő akkor az *egy levélnyi terjedelmű* nyomtatvány. Mai ismereteink fényében tudjuk, hogy ez a nyomtatvány csak egynegyede a teljes terjedelemnek. Szerencsés módon a félív terjedelemnek éppen az első fele volt meg, rajta a magában is megálló, mágikus funkcióra utaló szöveggel, a hátoldalán pedig néhány latin sor és a keresztre feszített Megváltót ábrázoló fametszet két mellékalakkal. Ezt az egylapnyi nyomtatványt egy Szent levelet tartalmazó kézirattal együtt 1978-ban közzétettük, hozzáévé

a kérdéssel kapcsolatos akkori irodalmi ismereteinket.[31] Az azóta eltelt egy évtized alatt további információk birtokába jutottunk, de ezeket Bálint Sándorral már nem beszélhettük meg: a nagy magyar folklorista közben szerencsétlenség áldozata lett. Az azóta megismert analógiák (pontosabban: előzmények) alapján a Tóbiás áldása varázsszöveg eredete, elterjedése, teljes magyar szövege jobban megállapítható és elemezhető.

Bálint Sándor ugyan felhívta a figyelmünket Adolf Spamer egyik művére, de abban — mivel az a német néprajz összefoglalása — csak érintőlegesen esik szó a Tobiassegen kérdéséről.[32] Spamer később kiadott posztumusz műve, a Romanusbüchlein azonban külön is foglalkozik a kérdéssel,[33] s olyan adatokat tartalmaz, amelyek a magyar Tóbiás áldása kérdéskör szempontjából alapvető fontosságúak. Nincs róla tudomásunk, hogy Szendrey Ákos ismertetésén kívül a magyar folklorisztika kamatoztatta volna ezt a művet.[34] Szendrey egyébként ismertetésében Tóbiás ráolvasásként beszél a Tóbiás áldásáról, ebből a terminológiai különbségből arra lehet következtetni, hogy nem volt betekintése a magyar Tóbiás áldása kérdéskörbe, s nem volt tudomása arról, hogy ez a varázsszöveg ponyvanyomtatvány alakjában (*Tóbiás áldása* címmel) a magyar nép körében is ismeretes volt. A rövid ismertetés egyébként nem tér ki a német varázskönyv esetleges magyar analógiáira.

Adolf Spamer korai (XVI. századi) kéziratos és (későbbi) nyomtatott változatok alapján tekinti át a mágikus funkciójú szöveget és megállapítja, hogy az eredetileg *utazóknak szolgáló áldásszöveg* (Ausfarhtsegen) későbbi fejlődése során *fegyveráldássá* (Waffensegen) alakult át. Előbb kéziratos, majd néhány XVIII. századi nyomtatott szövegváltozatot idéz. s a lelőhelyek mellett bemutatja ezeknek szövegeit is. Fontosak azok az adatai, amelyek szerint a Tóbiás áldása nyomtatott szövegeit az első világháború idején is árusították számos helyen. Utal cseh nyelvű változatokra is, magyar nyomtatott változatokat azonban nem említ. Szól azonban arról, hogy századunk harmincas éveiben is elterjedtek voltak a Tóbiás-szövegek, amelyeket a budai Bartalis Imre és a kalocsai Werner Ferenc nyomdája állított elő. Ezek az adatok természetesen német nyelvű szövegekre utalnak, Spamernek magyar változatokra nincsenek adatai.[35] Mivel azonban a törökbecsei komplex amulett egyik összetevője éppen magyar nyelvű (Szegeden nyomtatott) Tóbiás áldása, nem lehet kizárni annak valószínűségét sem, hogy Bartalis és Werner is adott ki ilyen ponyvanyomtatványokat, annál is inkább, mert — a jelek szerint az első világháború idejéből — a szöveg(folytonosság) adva volt. A Törökbecsén lelt (teljes) és a Gomboson lelt (csonka) Tóbiás áldása nyomtatvány papírja, szedése és nyomása eltér egymástól, ami föltehetően annak a jele, hogy nem egy időben és talán nem egy nyomdában készült. (A mennyezet azonban a második oldalon azonosnak látszik.) Ezeknek a kérdéseknek a megválaszolására azonban ezen a helyen nincsen mód, a magyar ponyvakutatás ugyanis a Tóbiás áldása kérdésében (sem) nyújt fogódzót.[36] Tanulmányunk célkitűzése szempontjából nem elsődleges fontosságúak ezek a kérdések, a jelen pillanatban a birtokunkban levő szöveget értelmezni

kívánjuk a komplex amulettben betöltött szerepének megfelelően. Az alábbiakban közöljük a Törökbecsén föllelt Tóbiás áldása nyomtatvány teljes szövegét:

1. lap

(1) „*Ez az igaz és valóságos Tóbiás áldása.* Aki ezeket a szókat nyomtatva és a jeleket karakter alatt magánál hordozza, az ő ellenségét megyőzi és az ellenség őt sem bíróí perben, sem háborúban meg nem győzi; ő ment minden bajtól, betegségtől, döghaláltól, ínségtől, tűz, víz, és villám általi véletlen haláltól; jámbor élet és kellő vigyázat mellett minden veszélytől ment az Isten segítségével, semmi rossz ember meg nem ronthatja se semmi kárt nem tehet neki, amit elkezd, jól bevégzi; mindenben jól megy dolga, legyen az vevésben vagy eladásban. — Aki ezen punktumokat a jobb felén hordozza, minden sérvtől ment leszen; a mely asszonyember nehezen szül, annak a jobb mellére kell tenni ezen leveiet és fáidalom nélkül fog szülni."

3. lap.

(2) „Ez az áldás jó mindenféle fegyver és lövések ellen, a ki magával hordozza, meg nem sértetik dobással, veréssel, vágással, szúrással, ezektől ment, és az ellenségtől, akár látható, akár láthatatlan, ment; a kísértetek, úgymint az ördögi kísértetek sem testében, sem lelkében nem árthatnak neki és minden szerencsétlenségtől ment leszen."

(3) „Ez az áldás jó annak, aki ártalmas ördöngös kiöntés vagy levetés s kiásáson általmegyen, vagy gyalog vagy kocsin, ha valami baját érezné, vagy sánta vagy béna, vagy aszkóros, ha vele hordozza: az Isten segítségével semmi sem árthat neki és megoltalmaztatik."

4. lap

(4) „Ez az áldás jó hamis ellenségek ellen, kik irigykednek, gyűlölködnek; aki ezen levelet jobb felén hordozza, annak semmi ellensége nem leszen, minden ember előtt embersége leszen, és az Isten segítségével se gyónás, se elégtétel előtt hirtelen halállal meg nem halhat és megoltalmaztatik a véletlen kártól és szerencsétlenségtől."

(5) „Ez az áldás jó kereskedésben, mind vízen, mind szárazon, legyen vevésben eladásban, mindenkor jól megy dolga, nem csalatkozhatik meg, akármihez fog, mind végezetig foly dolga, és más egyéb dolgában is szerencsés; soha semmiben sem veszíthet."

5. lap

(6) „Ezen áldás jó az ártalmas pestis ellen és a testekben járó betegség ellen, dögvész, járványkor, jégeső, villámlás és menydörgés ellen, tűz, víz, hirtelen halál ellen; tolvajoktól, gyilkosok- és útonállóktól, az Isten segítségével se háznál, se úton meg nem foghatik, meggyőzi az ő ellenségét."

7) „+ Krisztus keresztje legyen mindig szerencsém, Krisztus keresztje

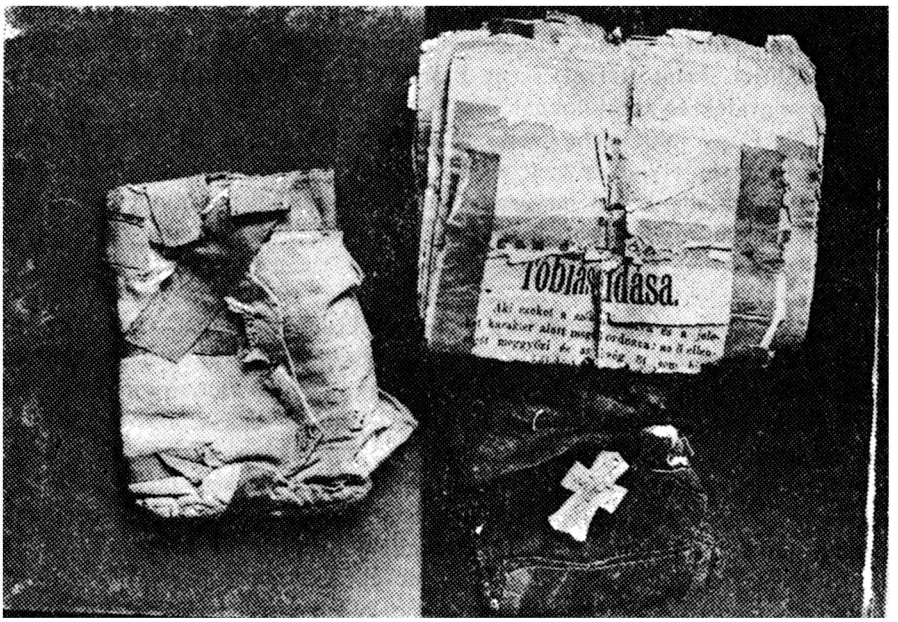

oltalmazzon engem N. mindenkor, és az egész világon Jézus Krisztus keresztje legyen fölöttem N. és alattam, előttem, hátam megett és mellettem; Jézus Krisztus keresztje oltalmazzon engem N. minden ellensége mtől, a kik ellenem vannak, hogy az isten neve által kötelesek legyenek és engem ne bánthassanak. Amen."

(8) „+ Az ő szájok hallgasson, és a szívük megégettessék. Jézus Krisztus megyen a szálába, az ő ellenségei hallgatnak mindnyájan, úgy tehát az én ellenségeimnek is kell hallgatással lenniök, és minden fegyvereik és puskáiknak megállaniok; mind a Jordánvíz megállott; mi-

6. lap

dőn szent János Krisztus Jézust, aki az igaz és élő Isten ia, megkeresztelte, Amen."

(9) „+ Ezen áldás sokszor és több ízben megpróbáltatott: a mely ember magánál hordozza ezen levelet, és minden reggel a Szentháromság tiszteletére három Miatyánkot és három angyali Üdvözletet és egy Hiszek egyet mond, az ment minden ellenségeitől, sem fegyver, sem puskalövéssel neki nem árthatnak, ő minden ártalmas betegségtől, döghaláltól, ínségtől, tűz, víz, és villám általi hirtelen haláltól és minden véletlen veszélytől ment leszen. — A mely asszonyember ezen levelet magánál hordozza, meg fogja tapasztalni, micsoda hatalma és erőssége legyen ezen levélnek."

*

(10) „+ Áldjon meg téged a szent Isten a Krisztus és a boldogságos szűz Mária, szent Márkus, Lukács, Mátyás, +G+M+B+szent Mihály, szent Gábriel, szent Ráfael, szent Flórián, szent Dániel, és az egész kórusa az angyalok és apostoloknak."

(11) „+ Úgy mint a megváltó és megszentelő Jézus Krisztusnak az ó áldását mennyei atyjának kezébe az Olajfák hegyén, úgy én is ajánlom magamat és mindenkor a mi urunk Jézus Krisztusunk szentséges öt sebeibe, hogy engem minden szerencsétlenségtől, kártól, bűntől, gya

7. lap

lázattól, rabságtól, betegségtől, döghaláltól, ínségtől, tűz, víz és villám általi haláltól megmentsen, minden fegyverek puskák legyenek én előttem N. elcsukva, hogy testemnek ne árthassanak, oly keveset, mint azon ember, aki ezelőtt 32 esztendővel meghalt és hamuvá lett, az A+tya, Fi+ú, és Szent+lélek Isten nevében, Amen. Az ég legyen az én jelenségem, fegyverek legyenek előttem elcsukva, minden embernek hallgatnia kell, a kik engem üldöznek vagy rám irigykednek, azok nekem annyit tudjanak ártani, mint azon ember, ki 32 esztendeje meghalt és hamuvá vált az A+tya, Fi+ú, és Szentlé+lek Isten nevében, Amen. Jézus légy velem, hogy semmi rossz vagy gonosz ember ne árthasson. Jézus oltalmazz minden vésztől, a Szentháromság legyen nekem segítőm, és védelmezőm, mind háznál, udvaron, vízen, szárazon, útvákon, útfeleken, szántóföldön, réteken, a hol kocsizok vagy lovagolok, vagy járok, állok, álszom, ébren vagyok, minden ellenségeimtől ment legyen; és ajánlom magamat minden szent szókban amik a szent misében az egész világon fölolvastatnak, hogy én azok erős és (?) ... tardoztathassam. (?) Uram Jézus Krisztusom ... (?)[37] föláldozom testemet, lelkemet, húsomat, véremet, szívemet, gondolataimat, eszemet, akaratomat, becsületemet, és életemet a te szentséges szent emberségedben. Segéljen engem az A+tya, Fi+ú, és Szentlé+lek Isten. Amen."

8. lap

O.A.M.D.G.

(12) „Én most ki akarok menni az isten békességében, s ha megyek gyalog, vagy lovagolok, vagy kocsin, hogy én minden szavam az Isten nevében folytathassam és minden ellenségeim és ellenem mondóknak vissza kelljen térni és gyaláztatni; én elmegyek az angyalok házába, ki megyen velem, az a háromságbeli emberek, a mennyei atya előttem, Isten fia szent Jézus Krisztus, az megyen mellettem, és a Szentlélek Isten, az lebeg fölöttem; ki erősebb, mint a mi urunk, Jézus Krisztus, ki mindenkor velem vagyon? A ki messze hátul vagyon, azoknak mind kezei, mind lábai meg vannak kötözve; mind a mi édes Jézus Krisztusunknak öt sebei, úgy segéljen engem az A+tya, Fi+ú, és Szentlé+lek Isten. Amen."

(13) „Figyelmezz keresztény lélek, hogy ezen szent áldást és szavaimat hátramaradás, röstség, veszekedés vagy marcingolás által ne veszits, na

nem meg kell magadat jobbítani; a miért megáld tégedet a... Isten, és megment minden irigységtől (?) és megáld ezen a világon ideig, a más világon örökké. Amen."

Traub B. és Trsa Szegeden. 3089.

A 2. *lapon* középütt metszet látható: a keresztre feszített Jézust ábrázolja, mellette jobbról térdeplő női alak, balról pedig a Megváltóra föltekintő férfialak. A metszet fölött latin mondat: *Jesus Christus Rex gloriae venit in pace: Deus homo factus est, et verum Care factum est.* A mondat felett három kereszt. A metszet alatt: *Christus vincit, Christus regnat, Christus imperat, Christus ab omni malo nos derendat.*[38] Alatta ugyancsak három kereszt. A zárójeles számokkal jelzett tizenhárom (magyar nyelvű) szövegegység közül ötöt — a 2—6. számúakat — mind a négy oldalról egymástól keresztekkel elválasztott varázsszavak keretezik. Ezek a varázs-, illetve átokszavak latin és német eredetűnek látszanak.[39]

Spamer filológiai adatainak és szövegmutatványainak fényében a magyar Tóbiás áldása ponyvanyomtatvány egyértelműen német nyelvből származó fordításnak látszik, bár a Törökbecsén lelt nyomtatvány szövege lényegesen terjedelmesebb, mint ami Spamernál olvasható. Szövegünk a német Tobiassegen kései változatait követi, azokat a változatokat, amelyeket Spamer a XVIII. század derekától datál.[40] A föntebb közzétett nyomtatványból három szövegegység: az 1., valamint a 8. és 9. olvasható Spamernál, illetve vethető egybe. A többi nem ellenőrizhető. Az említett három magyar szövegegység nem követi mindenben szó szerint a németet hanem a jelek szerint annak egyes kitételeit bővítette és fogalmazta újra. részletesebben. (Itt a 2—6. szövegegységekre gondolunk.) Az ellenőrizhető szövegek is — úgy tűnik — mintha kissé tompítottabb fogalmazásúak lennének magyarul: az 1. szövegegység német változata „Hex- und Zauberei"-t is említ, ami a magyarban nem található meg így.[41] A német szöveg ördögöket és kísérteteket is említ, amelyek a magyarban másutt találhatók meg. Arra kell gondolnunk tehát, hogy a Tóbiás áldása ponyvanyomtatvány *magyar szövege* erősen kereszténvesített mezben adja vissza a német eredeti kifejezettebben mágikus jellegű vonatkozásait.

A Tóbiás áldása magyar szövegének mintegy fele — az 1—6. szövegegység — voltaképpen a „Szent levél" funkcióját, hasznát ismerteti oly módon, hogy hordozásának (használatának) módját is elmondja: *jobb oldalon,* szülő asszonynak *jobb mellén* kell viselnie, hogy hasznos legyen. A népi hiedelemvilág kettős megkülönböztető jegyeinek ismeretében a *viselés oldalának* ily módon való meghatározása minden tekintetben indokolt.[42] A voltaképpeni varázsszöveg, amelyre a szent levél mágikus ereje alapozódik, a 7., de főleg 8. szövegegységben fogalmazodik meg. Ilyen szempontból fontos még a 10. és 11. szövegegység, amely ugyancsak varázsszöveg jellegű. Spamer adatai alapján megállapítható hogy a Tóbiás áldásának alapszövege a magyar ponyvanyomtatványban a 8. számú szövegegységben őrződött meg. Német nyelvterületen már a XVI.

század elejéről (1530) ismeretesek kéziratos változatok, amelyek a „Jézus Krisztus megyen a szálába" formulával kezdődnek.[43] Mint már említettük, Spamer kimutatja, hogy ez az áldásszöveg eredetileg utasemberek magukkal vitt amulettje volt (Ausfahrtsegen), amely csak később alakult át szinte univerzális jellegű szent levéllé, de főleg fegyveráldássá (Waffensegen), amit háborús adatokkal igazol. Minden tekintetben érthető, hogy az első világháború idején miért éledt fel újra a Tóbiás áldása ponyvai terjesztése német és cseh nyelvterületen, s nyilván a magyar nyelvterületen is, ha úgy tekintjük, hogy itt közölt magyar szövegünk is ebből az időből való. Közelebbi adatok hiányában egyelőre csak azokra alapozhatunk, amelyeket adatközlőnktől hallottunk.[44] Mindez arra utal, hogy a Tóbiás áldása magyar szövegének elterjedésével kapcsolatban alapos kutatást kellene végezni, elsősorban az első világháborús katonaönéletírásokban, emlékezésekben, paraszti hagyatékokban.[45] Minden bizonnyal így módon további példányok is előkerülnének.

Adolf Spamer összehasonlító filológiai adatai alapján úgy véljük, hogy adatközlőnk állításai igazolhatók. Valószínűnek látszik tehát, hogy a törökbecsei komplex amulett, elsősorban a részét képező Tóbias áldása ponyvanyomtatvány miatt, valóban az első világháború során *kerülhetett* a számunkra ismeretlen tulajdonos elődeinek birtokába. Első világháborús osztrák—magyar honvéd valóban hordhatott ilyen levelet (és amulettet) magával a háborúban.

Ami az amulettnek későbbi (első világháború utáni) funkcióját illeti tehát hogy bírósági perek során szolgált szerencsehozó tárgyként, az is igazolható. A Tóbiás áldása 8. és 11. szövegrészében ugyanis olyan megfogalmazás olvasható, amely ennek a funkciónak megfelel: „Az ő szájok hallgasson"; „az ő ellenségei hallgatnak mindnyájan, úgy tehát az én ellenségeimnek is kell hallgatással lenniök"; továbbá: „minden embernek hallgatnia kell, a kik engem üldöznek, vagy rám irigykednek, azok nekem annyit tudjanak ártani, mint azon ember, ki 32 esztendeje meghalt és hamuvá vált." Igen lényeges mozzanat, hogy ez a hiedelem szinkrónban van azzal a hiedelemmel, amelyet tanulmányunk előbbi fejezetében a halott állkendője kapcsán kimutattunk.

A kis fakereszt kérdésköre

A törökbecsei komplex amulett harmadik összetevője, a jelek szerint puha fűzfából faragott, kis kereszt (hossza 3, szélessége 2 cm) látszott kezdetben a legproblematikusabbnak az egész néprajzi leletegyüttesben. Az amulettről közzétett első híradásban még úgy véltük, hogy a rajta szereplő betűcsoportok cirill betűsek, a művelődéstörténeti háttér ismerete és analógiák nélkül ugyanis ilyen olvasat is lehetséges lenne.[46] Éppen ezért alapjában véve nem is bocsátkoztunk értelmezésébe, arra gondolva, hogy az majdan szlavista feladata lesz. A később felfedezett analógiák fényében ma már elmondható, hogy voltaképpen járható úton haladtunk: ha a szöveg nem is cirill betűs, a fakereszt vésett betűcsoportjai, valamint

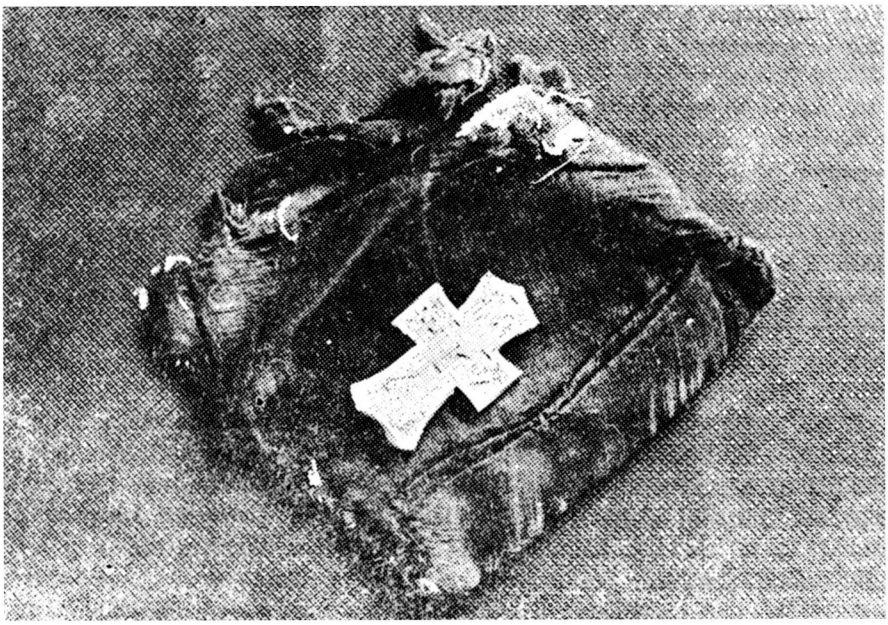

maga a kereszt is és a hozzá kapcsolódó művelődéstörténeti háttér a délszláv néphagyomány adatainak ismeretében írható le és értelmezhető maradéktalanul. Mindez persze néhány kérdést is felvet a leletegyüttes egészével kapcsolatban, mivel a magyar anyagban ilyen vagy ehhez hasonló amulettekkel nem találkoztunk.

Az ilyen és a hozzá hasonló fából készült kis amulett kereszteket általában a szerbiai és vajdasági pravoszláv kolostorok kalugyerei faragták és árusították az odazarándokló hívőknek, vannak példák azonban arra hogy koldusok vagy hadirokkantak is kaptak hatósági és egyházi engedélyt ilyen tárgyak előállítására és árusítására.[47] Magának a keresztnek mágikus erejét a jámbor népi vallásosság körében hármas meghatározottságának kell tulajdonítani: a kereszt maga (jel és tárgy mivoltában) alapvetően hatásos apotropeion minden ártalom ellen; a pravoszláv kolostorok évszázadok óta szent helynek számítanak a hívők szemében, tehát az ott vásárolt amulett kereszt nem csupán zarándoklati emlék, hanem kifejezetten hatásos a jámbor hívők szemében; a harmadik — ugyancsak alapvetően fontos — meghatározója az ilyen amulett keresztnek: a beletevésett kriptogramma. A kriptogramma a jel- és betűvarázslás keresztényiesült változata; aki a kis fakeresztet magánál hordozza, nemis tudja, hogy a rajta levő betűcsoportok mit jelentenek, milyen nyelvűek és honnan származnak. Ez az utóbbi megállapítás hatványozottan érvényes lehet arra a szűk törökbecsei magyar csoportra, amely a komplex amulett meglétéről tud, s időnkénti ügyes-bajos dolgainak intézésekor mágikus erőt tulajdonít neki.

Az itt ismertetett kis fakereszt három betűcsoportot tartalmaz: a ke-

reszt függőleges felső szárán olvasható az *IC* betűcsoport, a vízszintes részén folyamatosan a *HIKA* betűcsoport, a függőleges alsó száron pedig a *XC* betűcsoport. Tehát folyamatosan: *IC HIKA XC*. Az *IC* és az *XC* betűcsoport fölött világosan látszik egy-egy vízszintes vonal: a ligatúrajel a középső négytagú betűcsoport fölött pedig két vonás szerepel; ez azt sugallja, hogy ez is két részre oszlik: a *HI* és a *KA* csoportra, fölötte egy-egy vonással. A *HI* betűcsoportot a faragáson külön vonal köti össze. mivel ily módon a két betűt egynek olvasva a szerbhorvát nyelv cirill betűs ZS-jének is megfelelhet, ezért gondoltunk kezdetben arra, hogy szöveg (vagyis a betűcsoportok) cirill betűsek. A később meglelt analógiák fényében a helyes olvasat: *IC XC NIKA*. A megfejtett görög nyelvű kriptogramma jelentése: *Jézus Krisztus, a győzedelmes*, vagyis a győzedelmes Megváltó.[48]

A balkáni pravoszláv beállítottságú népi hiedelemvilágban ennek a kriptogrammának számos analógiája ismeretes; kifejezetten amulett jellegű fametszetű nyomtatványok elemeként éppenúgy előfordul, mint szertartási kenyerek (obredni hlebovi) díszítő elemeként.[49] A szertartási kenyerek és tésztafélék mintázására különleges, pecsétnyomóhoz hasonló formákat, nyomómintákat (šaralice, poskurnice) készítenek napjainkban is, amelyeknek negatív faragású mintázatán a törökbecsei kis fakereszten előforduló kriptogramma is gyakori, némelyiken háromszor is kifaragva.[50]

Egyes délszláv népek művelődéstörténete, nyomdászattörténete és népi hiedelemvilága szempontjából sajátos és igen fontos területet jelentenek azok a fametszetű, szöveget és képi ábrázolást egyaránt tartalmazó nyomtatványok, amelyeket a nép és a kutatás *abagár*oknak (abagari) nevez. Ilyen nyomtatványok a bolgár és a szerbhorvát nyelvterületen kerültek elő, néhány metszett tábla napjainkig fönnmaradt. Valamennyi ismert példány a XVI—XVII. századra datálható. A kutatás napjainkra a megnyugtatóan tisztázta e nyomtatványok eredetét, korát, technikáját és funkcióját is.[51] Számunkra ebben a pillanatban az a fontos, hogy a szentekről készített metszeteket, apokrif imaszövegeket, kriptogrammákat tartalmaznak e nyomtatványok, a képek és a szövegek oszlopokban követik egymást, egy-egy kép és szöveg egymástól jól láthatóan el van választva. A kutatás megállapította, hogy a lenyomatokat a vásárlók csíkokra vágták és összeragasztották, s ily módon néhány métert is kitevő amulett jellegű tekercs birtokába jutottak.[52] A törökbecsei lelet kriptogrammájával azonos betűcsoport több úgynevezett mágikus jelen is látható, amelyek sátán, mennykő stb. ellen szolgált amulettül.[53] A betűvarázslás egyébként kedvelt formája volt az abagároknak, ezért a kutatás külön is foglalkozott velük.[54]

Mindezek az analógiák arra engednek következtetni, hogy egy hosszú évszázadokig tartó gyakorlat és betűmágia kései lecsapódása állapítható meg a törökbecsei komplex amulett kis fakeresztjén is. Az adatközlőnek az az állítása, hogy Krisztus keresztfájából lenne a „valamiben egy darab (vagyis, hogy a faragott kereszt abból készült volna), teljességgel valószínűtlen, s vagy a népi képzelet vagy pedig vallásos olvasmányél

mény lecsapódása, esetleg az amulettárusító kalugyerek közlésére vezethető vissza.

Megállapítható tehát, hogy a törökbecsei néprajzi leletegyüttes (komplex amulett) harmadik összetevője is minden tekintetben: néprajzi és művelődéstörténeti tekintetben is, beleillik abba a képbe, amelyet róla adatközlőnk elmondott. A törökbecsei amulett egyesíti magában a *mágikus tárgy* (a halott állkendője), *a mágikus szöveg* (a „Szent levél", vagyis a Tóbiás áldása) és a *mágikus jelcsoport* (a kereszt jele és a mágikus kriptogramma) fontos konnotációit. Nem lehetetlen ezt is feltételeznünk, hogy ez a *mágikus hármasság* külön konnotációt is kölcsönöz az amulett *egészének*, de ezt bizonyítani nem tudjuk a rendelkezésre álló adatok alapján.

Nem kerülhető meg azonban az itt tárgyalt kis fakereszt és jelentés mezői szempontjából egy fontos kérdés, amely a másik két összetevő esetében vagy irreleváns vagy nem elsődleges jelentőségű. A halott állkendője és a Tóbiás áldása ponyvanyomtatvány a magyar népi hiedelemvilág és a népi (jámbor) vallásosság irodalmi adatai alapján jól értelmezhető, bár — mint arra utaltunk is — mindkettőnek sokkal tágasabb jelentésmezeje és párhuzamanyaga van, semmint hogy az csak és kizárólag a magyar néphagyományhoz kötné őket. Ezzel szemben a harmadik összetevő: a mágikus betűcsoportokat tartalmazó kis fakeresztnek magyar analógiáit nem ismerjük, viszont a Balkánon, illetőleg a magyar és délszláv népi tradíció találkozási pontján van analógiája és irodalma. Felmerülhet tehát a kérdés, hogy a kis fakereszt hogy került a másik két összetevő mellé, mióta és milyen meggondolás alapján képez egészet a nyugati és ugyanakkor a keleti keresztény kultúrához egyránt kötődő mágikus funkciójú leletegyüttes? Az alábbiakban erre kísérelünk meg válaszolni vagy legalább a feltevésig eljutni.

Ha az adatközlő szavaiból indulunk ki, akkor a dolog egyszerűnek tűnik: katonaholmit mosó asszony találta egy „gúnya" zsebében az első világháború idején, s az amulett már akkor azokból az összetevőkből állt, mint napjainkban. A föntebbi elemzések fényében azonban néhány dolog elgondolkoztató. Ugyanis a katona ebben az esetben minden bizonnyal olyan területről származott, ahol a néphagyomány egyaránt számolt nyugati keresztény és pravoszláv meghatározottságú mágikus tárgyakkal, szövegekkel, jelcsoportokkal. Az akkori Magyarországnak azok a régiói jöhetnek tehát számításba, ahol délszláv lakosság is élt, vagy pedig azok, ahol a pravoszláv népi kultúrának is számottevő hatásával kellett számolni. Ha ez a kiindulás elfogadható, akkor nem lehetetlen, hogy a katona bácskai, bánsági vagy szerémségi illetőségű lehetett.[55]

Megkockáztatható az a feltevés is, hogy a faragott kis fakereszt a rajta levő mágikus jelcsoporttal (kriptogrammával) együtt később került hozzá a halott állkendőjébe csomagolt szent levélhez (Tóbiás áldásához). Ezt támogathatja talán az a tény, hogy a kis fakeresztnek külön zacskót varrtak, fehér anyaggal bélelt bordó selyemből, s a kereszt ezzel a védőzacskóval *együtt* került bele a halott állkendőjébe. Az amulett keresztet min-

den bizonnyal ebben a zacskóban hordhatta magával a tulajdonosa. Elképzelhető tehát, hogy a kis fakeresztet egy szerbiai harcteret megjárt osztrák—magyar katona szerezte, s a mágikus erejéről kapott értesülései alapján maga társította a már magával hordott halotti állkendőhöz és Tóbiás áldásához. Ha ugyanis valaki amulettet visel magánál a háború ban, nem lehetetlen, hogy ilyenek után tovább is érdeklődik. Minden bizonnyal át kellene tanulmányozni azt az igen számottevő első világhábo rús közkatonai, tiszti és hírlapírói memoárirodalmat, amely a szerbiai harctérről szól, mert ily módon talán adatokat lehetne találni ilyen kérdésekre is. Az említett irodalom néprajzi feldolgozása ugyanis nagyon kezdeteinél tart, alig néhány ilyen művel lehet még csak számolnia a kutatásnak.[56]

S végül, ha ezt a „honvéd redakciót" figyelmen kívül hagyjuk, akkor az a feltevés is elképzelhető, hogy a faragott kis fakereszt később kerülhetett a halott állkendője és a szent levél társaságába, nyilván már az első világháború után, olyan területen, ahol a magyar (vallásos) népi kultúra a délszláv (pravoszláv) népi kultúrával állandó kölcsönhatásban van A komplex amulett előkerülésének helye, Törökbecse pedig éppen ilyen, a magyar népi hiedelemvilág ott feljegyzett adatai számos vonásukban dokumentálhatják ezt a tényt, vitathatatlan archaizmusuk mellett is.[57]

A jelen pillanatban úgy látjuk, hogy a felsorolt három föltevés közül egyik sem bizonyítható egzakt módon. Abban azonban szinte biztosak vagyunk, hogy a halott állkendője, a Tóbiás áldása ponyvanyomtatvány és a kis fakereszt szimbiózisára olyan történeti, művelődéstörténeti és folklorisztikai kontextusban kerülhetett sor, amely a tanulmanyunkban leír elemzés és hipotézisek alapján következik.

Következtetések

Miután sorravettük a Törökbecsén lelt komplex amulett mindhárom összetevőjét, az irodalmi adatok és az analógiák segítségével külön-külön értelmeztük őket, megállapíthatjuk, hogy a három összetevő együtt is egymást jól kiegészítő egységes egészet alkot; olyan varázstárgy, -szöveg és -jelegyüttest, amelynek méltán tulajdoníthat(ott) a néphagyomány mágikus erőt. Elemzésünk alapján nyilvánvaló, hogy maga a néprajzi leletegyüttes amilyen mértékben a jugoszláviai magyar (és egyetemes magyar) etnológia fontos nyeresége, ugyanolyan mértékben tarthat számot a délszláv rokontudomány érdeklődésére is (a kis fakereszt és a kriptogramma miatt), de ugyanakkor nem elhanyagolható adalék a Tóbiás áldása európai újraélédése, első világháborús aktualizálódása és elterjedése szempontjából sem Az a tény pedig, hogy a komplex amulett, mágikus erejébe vetett hit szinte háromnegyed évszázada kontínuus egy szűkebb közösségben, s maga az amulett is napjainkig megőrződött és használatban van, ritka eseménye a néprajzi archeológiának.

Itt kell szólnunk még egy kérdésről, ami az eddigi fejtegetésekből, és adatokból következik: arról a szembetűnő *funkcióváltásról,* ami ez alatt a majd nyolcadfél évtized alatt a törökbecsei komplex amulett kapcsán megfigyelhető. Az a funkció, amely az adatközlő elmondása és az irodalmi valamint művelődéstörténeti adatok alapján kihámozható volt, tehát a virtuális első világháborús baka minden fbizonnyal „Waffensegen" funkcióban hordta magával a háború során, napjainkra egy másiknak adta át a helyét: az amulett mai (és közelmúlti) használói *bírósági perek során* (a „törvényben") tulajdonítanak neki mágikus erőt. Ebben a tényben nem lehet nem észrevenni azokat a társadalmi és történeti meghatározókat, amelyek a népi hiedelemvilág oly irracionálisnak tűnő világában is kifejezésre jutnak. Az ily módon bekövetkezett funkcióváltás egyébként nem rejt magában semmiféle ellentmondást: a hagyományos népélet *mindennapi szükségletei* a komplex amulettnek azokat a funkcióit aktualizálják az adott pillanatban és időszakban, amelyek éppen szükségesek. A Tóbiás áldása elnevezésű szent levél van annyira univerzális jellegű apotropeion, hogy ezt minden tekintetben lehetővé teszi; a halott állkendője — mint elemzésünk során kimutattuk — ezzel a funkcióval két évszázaddal ezelőtti alapmeghatározó mágikus denotációját nyerte vissza; a kis fakereszt betűmágiás kriptogrammája pedig ugyancsak univerzális jellegű „őrszer". Ha tehát az egész törökbecsei leletegyüttesnek nem is lenne meg az első világháborús (alapjában véve közvetett adatokból kikövetkeztetett) konnotációja, jelenlegi funkciója alapján is teljes értékű komplex amulettként kellene róla beszélnünk.

Jegyzetek

[1] Az adatközlő a törökbecsei népi hiedelemvilág jeles letéteményese, nyugalmazott tiszai gátőr. Neve Ilia István, született 1920-ban Törökbecsén.

[2] A leletegyüttesről először hírlapi néprajzi esszésorozatunkban adtunk hírt. Vö. JUNG Károly 1984.

[3] A szöveg kontextusa jól mutatja, hogy ez a kiegészítő értelmezés téves, s mindenképpen az első világháborúról van szó.

[4] K. KOVÁCS László, 1944.

[5] REIZNER János 1900. 470.

[6] SCHRAM Ferenc 1970. I. 301.

[7] SCHRAM Ferenc 1970. I. 303.

[8] SCHRAM Ferenc 1970. I. 444—445.

[9] SCHRAM Ferenc 1970. II. 627.

[10] GYÖRFFY István 1931. 36.

[11] A halott állának felkötésével kapcsolatos gazdag irodalom egy részének felsorolása: JUNG Károly 1978. 260. 51. jegyzet.

[12] Vö. pl. LUBY Margit 1935. 180.

[13] Lásd a 8. jegyzet adatait.

[14] K. KOVÁCS László 1944. 53—54.

[15] „Ha gazda hal meg, fut az asszony az istállóba, álla kötőjét fölköti istállógerendára, onnan kell neki lerohadni." KISS Géza 1937. 127.
[16] K. KOVÁCS László 1944. 54.
[17] LUBY Margit 1928. 203.
[18] LUBY Margit 1935. 180. Lényegében ugyanez korábbi megfogalmazásban: LUBY Margit 1928. 201.
[19] LUBY Margit 1928. 201.
[20] JUNG Károly 1978. 133.
[21] K. KOVÁCS László 1944. 53.
[22] Újabb, hozzáférhetőbb kiadásban: ĐORĐEVIĆ, Tihomir R. 1984. 4. 183.
[23] „Tako u Koprivnici, u Hrvatskoj, kad ko želi da sud presudi u njegovu korist, »valja da ima u sebi onaj bijeli rubac kojim je bila mrtvacu povezana brada da mu ne budu otvorena usta. Kao što nije mogao govoriti onaj mrtvac, tako neće moći ni moji protivnici, misli onaj koji sa rupcem ide na sud. Ovaj se rubac obično meće u lijes (mrtvački kovčeg) do nogu, pa ga valja ukrasti«." ĐORĐEVIĆ, Tihomir R. 1984. 4. 183. Az idézet forrása: HORVAT, Rudolf 1896. 254.
[24] ĐORĐEVIĆ, Tihomir R. 1984. 4. 183.
[25] Ugyanott.
[26] Vö. SCHRAM Ferenc 1970. I. 303.
[27] Vö. ĐORĐEVIĆ, Tihomir R. 1934. 131—132.
[28] „Skini podbradač sa mrtvaca, ‚progledaj kroza nj na momka i govori: »Kad se ona dušica povratila, onda se i ti od mene odvratio.« (Tri puta.) Sa djeteta od sise skini podbradač, nosi uza se i u zbor, a govori: »Onako momci umirali za mnom, kao ovo dijete za materinom sisom.« (Obično se drži, da djeca teško umiru.) Po zboru pogleda kroz podbradač (krijući, naravno) i reče: »Sve su djevojke svrake, vrane, crnom krvi poškrapane, a ja sam sokolica: momci svi sokolovi, svi meni odvoljeni.«" BEGOVIĆ, Nikola 1986. 258. (A mű újabb, hozzáférhetőbb kiadását használtuk.)
[29] BÁLINT Sándor 1943. 117—118. Továbbá: „A várandós asszony régebben a Tóbiás áldása néven ismert, bővös imádságokat tartalmazó ponyvairatot tartotta az ölén." BÁLINT Sándor 1981. 30. Ugyanebben a funkcióban Doroszlón még a közelmúltban is felhasználták.
[30] Vö. BÁLINT Sándor 1937.
[31] Vö. JUNG Károly 1978a. Ugyanez újabb kiadásban: JUNG Károly szerk. 1983. 256—265.
[32] Vö. JUNG Károly 1978a. 128. 11. jegyzet.
[33] SPAMER, Adolf 1958. A műre Voigt Vilmos hívta föl a figyelmünket, amiért ezen a helyen is köszönet illeti.
[34] Vö. SZENDREY Ákos 1960.
[35] Vö. SPAMER, Adolf 1958. 165—166. Adatait a hajósi német néphagyományt ismertető összefoglalásra alapozza. Vö. GYÖRGYPAL-ECKERT, Irma 1941. 156. A szerző szövegmutatványt nem közöl hajósi monográfiájában.
[36] A magyar ponyvairodalom feldolgozatlanságával kapcsolatban lásd: JUNG Károly 1978a. 130., valamint a 11. jegyzetet és az ott hivatkozott irodalmat.

[37] A kérdőjelek előtti szavak kikövetkeztetettek, a kipontozott részek nem olvashatóak.

[38] Mindkét latin mondat valószínűleg a középkori benedikciókra vezethető vissza; a második mondat értelmezésével kapcsolatban: „Európa nagy részén elterjedt amulettszöveg volt a középkorban, majd ráolvasásoknak is gyakori motívuma lett nálunk a Peer-kódexből, »Contra febres« imádságként ismert szöveg *Christus orzagol* + *Christus paranchol* + *Christus goz* kitétele, amely a hivatalos benedikcióknak is gyakori eleme volt (pl. egy szélre mondott áldásban: »Christus vincit, Christus regnat, Christus imperat«)." PÓCS Éva 1986. 230.

[39] Ugyanezekre történik utalás a Tóbiás áldása német nyomtatványai esetében is. Vö. SPAMER, Adolf 1958. 163.

[40] Vö. SPAMER, Adolf 1958. 162—163.

[41] „... der ist sicher vor allen seinen Feinden, es kann ihm auch durch keinerlei Gewehr und Waffen und Geschloß kein Schaden zugefügt werden, er ist sicher vor allen bösen und losen Leuten vor Hex- und Zaubereyen, und allerley Teufels-Gespenst, vor allen Dieb, Mörder, Straßenräubern." SPAMER, Adolf 1958. 163. A magyar változat: „... az ment minden ellenségeitől, sem fegyver, sem puskalövéssel neki nem árthatnak, ő minden ártalmas betegségtől, döghaláltól, ínségtől, tűz, víz és villám általi hirtelen haláltól és minden véletlen veszélytől ment leszen." (A nyomtatvány 6. lapjáról, a 9. szövegegységből.)

[42] Ezekre az összefüggésekre már utaltunk a Tóbiás áldása korábban lelt csonka példányának ismertetése kapcsán: JUNG Károly 1978a. 131. és a 20. jegyzetben hivatkozott irodalom. A kérdés újabb irodalmából V. V. Ivanov tanulmányai és könyvei az irányadóak. Vö. IVANOV, Vjacseszlav 1982., IVANOV, Vjacseszlav 1984. és IVANOV, Vjacseszlav 1986. főleg 141—153.

[43] Vö. SPAMER, Adolf 1958. 160.

[44] Sajnos, a törökbecsei Tóbiás áldása nyomtatvány nem datált, bár a végén olvasható nyomdai jelzésből és kódszámból (Traub B. és Trsa Szegeden. 3089.) talán meg lehetne állapítani kiadásának időpontját. A Traub-cég történetét és kiadványait összefoglaló mű nem ismeretes előttünk, s a századforduló magyar könyvészeti összefoglalásai (Petrik, Kiszlingstein) sem jegyzik ezt a kiadványt. Mivel a gombosi csonka példánynak csak az eleje (első levele) van meg, azon nyomdai jelzés nem található.

[45] A problematika feldolgozása még csak a kezdeteinél tart. De már hivatkozható néhány mű: BÁNYAI Irén, Sz. 1979., DOMBI KISS Imre 1983. és KÜRNYEYNÉ GAÁL Edit 1985. Az utóbbiban részletes irodalmi áttekintés.

[46] Vö. JUNG Károly 1984.

[47] Lazar Čurčić irodalomtörténész szóbeli közlése, amiért ezen a helyen is köszönet illeti.

[48] Magyar anyagban ennek a kérdésnek a tárgyalása nem ismeretes előttünk. A kriptogramma azonban magyarországi (erdélyi) román (pravoszláv) nyomtatványon előfordul: az 1546-ban kiadott nagyszebeni evangeliáriumban látható. Vö. Erdély története I. 1986. 171. kép. A szerb

szakirodalom az utóbbi időben többször is foglalkozott vele a kriptogrammát először Nagy Constantinus íratta fel zászlóira az i. sz. IV. században, a XI. században bizánci pénzeken is előfordul, később a kereszténység jelképe lett. Vö. KOSTIĆ, Petar 1967. 109—110. és 112., továbbá: MARKOVIĆ, Živko 1985. 81. Korábbi irodalom ezzel és a hasonló kriptogrammákkal kapcsolatban: MIRKOVIĆ, Laza 1922. 153.: „Ova slova su šifre, kriptografi, u kojima su početna slova reči jedne rečenice, dakle kao neki akrostih, u kojima je izražena jedna misao, koja se odnosi na krst, spasonosne posledice krsne žrtve i na Hrista raspetoga. Ovi kriptografi dolaze oko krstova koji nemaju raspeća." Továbbá: „Takav krst, kao ovaj na početku ljubljanskih ploča, sa slovima koji su skraćenice rečenice i formula, *veoma je cenjen i mnogo tražen zbog sile, koja mu se pripisivala u molitvama i vradžbinama.*" (A kiemelés tőlünk.) RADOJČIĆ, Nikola 1931. 193. Vö. még: MIRKOVIĆ, Lazar 1920, 59. 1. jegyzet.

49 Vö. KOSTIĆ, Petar 1967. és JANC, Zagorka 1986.

50 Ilyen nyomóminták fényképeit közlik az előző jegyzetben jelzett munkák.

51 Vö. RADOJČIĆ, Nikola 1931., MARKOVIĆ, Živko 1985., GRICKAT, Irena 1985., JANC, Zagorka 1986. 28—33. és 66—69.

52 GRICKAT, Irena 1985. 36.

53 Vö. JANC, Zagorka 1986. 38. kép és leírása: 67. lap.

54 Lásd a 48. jegyzetben említett irodalmat.

55 Ezt a feltevést talán az a tény is alátámaszthatja, hogy a leletegyüttesben szereplő ponyvanyomtatvány Szegeden készült. Mivel Törökbecse nem esik messze Szegedtől, s a ponyvakiadók termékei (ha nem erős központi nyomdáról volt szó) a székhelyük környékén terjedtek el, elképzelhető, hogy egy Szeged vonzáskörében élő baka lehetett a tulajdonosa.

56 Az eddigi eredményeket és problémákat a 45. jegyzetben említett irodalom összegezi.

57 Törökbecse népi hiedelemvilágának gyűjtése lezárás előtt áll, a lejegyzett több száz hiedelemmonda és hiedelemközlés feldolgozása folyik. Jelen tanulmányunk is ennek a munkának része.

Irodalom

BÁLINT Sándor

1937 Népünk imádságai. *Regnum.* Egyháztörténeti évkönyv. Budapest, 19—47.

1943 Liturgia és néphagyomány. In: *Sacra Hungaria.* Tanulmányok a magyar vallásos népélet köréből. Budapest. 99—128.

1981 *A hagyomány szolgálatában.* Összegyűjtött dolgozatok. Budapest.

BÁNYAI Irén, Sz.

1979 Az I. világháború szóbeli emlékanyagának értékelési lehetőségei. A szekszárdi *Béri Balogh Ádám Múzeum Évkönyve,* VIII—IX. (1977—1978). 179—192.

BEGOVIĆ, Nikola
1986 *Život Srba graničara.* Beograd.
DOMBI KISS Imre
1983 *Pokoljárásom.* Gondozta Szenti Tibor. Budapest.
GRICKAT, Irena
1985 Jezička analiza jugoslovenskih abagara. *Južnoslovenski filolog* XLI. 345—64.
DORĐEVIĆ, Tihomir R.
1934 Krivične praznoverice. In: *Naš narodni život* X. Beograd. 125—132.
1984 Nekoliki samrtni običaji u Južnih Slovena. In: *Naš narodni život* 4. Beograd. 124—246.
GYÖRFFY István
1931 Adalékok a Nagykunság régi népéletéhez. *Ethnographia* XLII. 36—37.
GYÖRGYPAL-ECKERT, Irma
1941 *Die deutsche Volkserzählung in Hajós.* Eine schwäbische Sprachinsel in Ungarn. Hamburg.
HORVAT, Rudolf
1986 Gatanje o prirodnim pojavama, o životinjama, o bilinama, o vremenu i u raznim prigodama života, (Koprivnica). *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* I. 251—256.
IVANOV, Vjacseszlav
1982 A művészet és a piktográfia egy archaikus jeltípusáról. In. Sz. Ju. Nyekljudov szerk. *A művészet ősi formái.* Budapest. 111—146.
1984 A kettős szimbolikus osztályozásról. In: *Nyelv, mítosz, kultúra,* Budapest. 48—66.
1986 *Páros és páratlan.* Aszimmetria az agyban és a jelrendszerekben. Budapest.
JANC, Zagorka
1986 *Stari drvorez u Srbiji i Makedoniji.* Katalog izložbe. Beograd.
JUNG Károly
1978 *Az emberélet fordulói.* Gombosi népszokások. Újvidék.
1978a Baj ellen oltalmazó égi levél és áldás Gombos hagyományvilágában. Adalékok vidékünk szakrális néprajzához. *Hungarológiai Közlemények* X. 35 szám. 127—133.
1984 Egy friss néprajzi leletről. *Magyar Szó,* július 28. 12. lap.
JUNG Károly szerk.
1983 *Jugoszláviai magyar folklór.* Újvidék.
KISS Géza
1937 *Ormányság.* Budapest.
KOSTIĆ, Petar
1967 Zbirka šaralica za obredne hlebove u Etnografskom muzeju u Beogradu. *Glasnik Etnografskog muzeja.* Tom 30. 91—112. Beograd.
K. KOVÁCS László
1944 *A kolozsvári hóstátiak temetkezése.* Kolozsvár.
KÖRNYEYNÉ GAÁL Edit
1985 *Az első világháború emlékei a népi kéziratos forrásokban és a szájhagyományban.* Debrecen.

LUBY Margit
1928 Rontó babonák. *Ethnographia* XXXIX. 200—204.
1935 *A parasztélet rendje.* Népi szokások, illendő magatartás, babonák Szatmár vármegyében. Budapest.
MARKOVIĆ, Živko
1985 Abagari — poslednji vesnici starog srpskog štamparstva. In: *Susret bibliografa 84.* Inđija. 74—86.
MIRKOVIĆ, Lazar
1920 *Pravoslavna liturgika* II. Sremski Karlovci.
1922 Crkva Petkovica. *Glasnik* Srpske pravoslavne patrijaršije. Sremski Karlovci.
PÓCS Éva
1986 A „gonoszűző" mágikus és vallásos szövegei. Adatok ráolvasóink egyházi kapcsolataihoz. In: *„Mert ezt Isten hagyta...".* Tanulmányok a népi vallásosság köréből. Budapest. 213—251.
RADOJČIĆ, Nikola
1931 Srpski abagar. *Etnolog* (Ljubljana) IV/2. 187—207.
REIZNER János
1900 *Szeged története* IV. Szeged.
SPAMER, Adolf
1958 *Romanusbüchlein.* Historisch-philologischer Kommentar zu einem deutschen Zauberbuch. Berlin.
SCHRAM Ferenc
1970 *Magyarországi boszorkányperek* 1529—1768. I—II. Budapest.
1982 *Magyarországi boszorkányperek* 1529—1768. III. Budapest.
SZENDREY Ákos
1960 Spamer, Adolf: Romanusbüchlein. (Ismertetés.) *Ethnographia* LXXI. 147—148.

Rezime

Trodelni kompleksni amulet iz Novog Bečeja

Tokom terenskog folklornog prikupljačkog rada u Novom Bečeju jedan kazivač mađarskih narodnih predanja prvo spomenuo, a zatim juna 1984. godine i pokazao jedan trodelni kompleksni amulet, koji se koristio (a i danas koristi) prilikom sudskih parnica. Prema rečima kazivača, lice, koje ima kod sebe ovaj amulet, ne može da izgubi parnicu. Studija Autora daje detaljan opis celoga amuleta, kao i interpretaciju njegovih delova na osnovu kazivanja i literature.

Delovi amuleta su: 1. Podbradac mrtvaca, kojim je bila mrtvacu podvezana brada; 2. „Sveto pismo", štampana sveščica od pola tabaka pod nazivom *„Blagoslov Svetog Tovije";* 3. Rezbareni drveni krstić sa natpisom: IC HC NIKA.

1. Analizom podataka iz mađarske etnološke literature, kao i publikovanih tekstova mađarskih procesa protiv veštica (do sredine XVIII veka), kao i podataka iz južnoslovenske etnološke literature Autor konstatuje da je funkcija podbradca u novobečejskom kompleksnom amuletu u potpunosti odgovara pisanim podacima. Znači reč je o izrazitom arhaizmu u korišćenju pod-

bradca mrtvaca, koji ukazuje na kontinuitet od najmanje dva veka. Podbradac je omot celoga amuleta (vidi fotografije uz tekst!) i izrađen od platna.

2. Štampana sveščica od pola tabaka pod nazivom „Blagoslov Svetog Tovije" (Tóbiás áldása — na mađarskom jeziku), je karakterističan tekstualni amulet, koji je spomenut u literaturi, međutim ceo tekst nije poznat u publikacijama. Reč je o tekstu koji se koristilo u raznim prilikama kao odbrana od napadača, bolesti, zlih duhova i veštica itd. Autor ukazuje na zapadnoevropske paralele (i izvore!) ovoga tekstualnoga amuleta, svoje tumačenje bazirajući uglavnom na poznatu monografiju Adolfa Špamera. (Spamer, Adolf. Romanusbüchlein, Berlin, 1958.) Ovi tekstualni amuleti su bili korišćeni za vreme ratovanja, kao hamajlije protiv oružja, i za vreme prvog svetskog rata su imali svoj kasni procvat u nemačkim zemljama, kao i na češkom. Uporednom analizom nemačkih tekstova kao i mađarskog teksta, Autor dolazi do zaključka, da se radi o skoro doslovnom prevodu sa nemačkog. Znači radi se o podatku, koji ukazuje na mnogo širu frekvenciju ovoga tekstualnoga amuleta: u Novom Bečeju nađena štampana (mađarska) varijanta dokazuje, da je korišćena i u Mađara. Sama sveščica nije datirana, ali je štampana u Segedinu kod poznate štamparske kuće Traub i Drug.

3. Mali krstić od drveta sa urezanim slovima IC HC NIKA nedvosmisleno ukazuje na povezanost celog trodelnog amuleta i sa pravoslavnom tradicijom. Interpretaciju krstića i natpisa Autor daje isključivo na osnovu južnoslovenske etnološke (i crkveno liturgijske) literature, pošto je ovaj fenomen i mađarskoj tradiciji nepoznat.

Inače trodelni amulet, prema kazivanju iz Novog Bečeja, nađen je u uniformi nepoznatog vojnika iz vremena prvog svetskog rata u tom mestu. Nađeno je prilikom pranja vojničkog rublja. Od tada se koristi prilikom sudskih parnica, znači najmanje je sedam decenija u upotrebi, a to se vidi i na njemu: istrošena je i pocepana od dugotrajne upotrebe. (Vidi fotografije!)

Sumirajući svoja opažanja i podatke literature Autor ukazuje na to, da se radi o predmetu izuzetne vrednosti iz etnološke „arheologije", koja ukazuje i na komparativne momente, pošto se radi o mešavini shvatanja iz katoličke i pravoslavne tradicije u narodnim verovanjima. Vrednost samoga amuleta dokazuje i činjenica, da su paralele amuleta takvoga sastava nepoznata u stručnoj literaturi.

Resummee

Dreiteiliges komplexen Amulett aus Novi Bečej

Im Verlauf der Sammelarbeit am Terrain in Novi Bečej, hat ein Sprecher der ungarischen Tradition bemerkt und später — im Juni 1984 – gezeigt, dass ein deiteiliges komplexen Amulett gebraucht wurde — (und auch heute noch gebraucht wird), während gerichtlicher Prozessen. Laut den Wörtern des Sprechers, der dieses Amulett bei sich hat, kann das Prozess nicht verloren werden. Die Studie des Verfassers gibt detailliert das ganze Amulett, sowie auch die Interpretation seiner Teile auf Grund der Erzählungen und Literatur vor.

Die Teile des Amuletts sind: 1. Unterkinnsbinde des Toten mit dem der Kinn des Toten aufgebunden ist. 2. „Heilige Schrift", gedrucktes Häftchen

vom halben Tabak unter dem Titel „Segen des heiligen Tobias". 3. Beschnitztes Holzkreuzchen mit dem Aufschrift: IC HC NIKA.

1. Mit Analyse der Daten der ungarischen etnologischen Literatur, sowie mit dem publizierten Texten der ungarischen Prozesse gegen die Hexen (bis zur Mitte des XVIII Jahrhunderts), sowie der Daten der jugoslawischen etnologischer Literatur, stellt der Verfasser fest, dass die Funktion der Unterkrinnsbinde in dem komplexen Amulett in Novi Bečej, im Ganzen dem geschriebenen Daten entspricht. Es handelt sich also um ausdrücklichem Archaismus beim Gebrauch der Unterkinnsbinde der Toten, der auf die Kontinuität von wenigstens zweihundert Jahren hinweist. Die Unterkinnsbinde ist die Einwicklung des ganzen Amulettes (siehe die Bilder bei dem Text) und aus Leinwand ausgearbeitet.

2. Das bedruckte Häftchen von halben Tabak unter dem Titel „Segen des heiligen Tobias" ist charakteristisches textuelles Amulett, das in der Literatur vermerkt wird, jedoch ist der ganze Inhalt in den Publikationen nicht vermerkt worden. Es handelt sich um die Texte, die in verschiedenen Verhältnissen, als Hilfe gegen Angreifer, schlechte Geister, Hexen usw. gebraucht wurde. Der Verfasser weist auf die westeuropäische Paralellee (und Quellen) dieses textuellen Amuletts hin, basierend seine Erklärung auf die bekannte Monographie von Adolf Spamer: „Romanusbüchlein", Berlin, 1958. Diese textuellen Amulette wurden während der Kriege gebraucht, als Talismane gegen Waffen und haben während des ersten Weltkrieges ein spätes Erblühen erhalten, in den deutschen und tschechoslowakischen Staaten. Mit vergleichender Analyse der deutschen und ungarischen Texte, kommt der Verfasser zum Entschluss, dass es sich um fast wörtliche Übersetzung aus dem deutschen Text handelt. Es handelt sich also um Daten, die auf viel weitere Frequenz dieses textuellen Amuletts hinweisen. In Novi Bečej gefundene gedruckte (ungarische) Variante des Amulettes beweist, dass es auch in Ungarn gebraucht wurde. Das Häftchen ist nicht datiert, aber in Szeged gedruckt worden, in dem bekannten Druckerhaus: Traub und Comp.

3. Das kleine Kreuzchen aus Holz, mit eingeprägten Buchstaben IC HC NIKA, beweist unzweifelhaft die Verbindung des ganzen dreiteiligen Amulettes auch mit der Ostkirchlichen Tradition. Interpretation des Kreuzchens und der Anschrift, gibt der Verfasser ausschliesslich auf Grund der jugoslawischen etnologischen Literatur (und der kirchlich-liturgischen) da dieser Phenomän in der ungarischen Tradition unbekannt ist. Übrigens, das, dreiteilige Amulett ist an der Uniform aus dem ersten Kriege, auf diesem Platz gefunden. Es ist beim Waschen der Soldatenwäsche gefunden worden. Seither wird es bei gerichtlichen Prozessen genützt und das sieht man auch an ihm: es ist vom langen Gebrauch verbraucht und zerrissen (siehe die Photos).

Seine Beachtung und die Daten der Literatur summierend, weist der Verfasser darauf hin, dass es sich um eine Sache von besonderen Wert, aus der etnologischen „Archeologie" handelt, die auch auf komparative Momente hinweist, da es sich um die Mischung der Auffassungen der katolischen und Ostkirchlichen Traditionen in den nationalen Überzeugungen handelt. Wert des eigentlichen Amulettes beweist auf die Tatsache, dass die Paralelle des Amulettes solcher Zusammenstellung in der Fachliteratur unbekannt ist.